

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
Ser. 1561

Title: *Krista Vais histya*
Bodha Vichar

Seen

1561

Incomplete

: Visista Vaishisya Bodha		Title
:	:	: Author
:	:	: Editor
Slc	:	: Year, Vols.
:	:	: Publisher
1561	:	: Pages 2 to 14
:	:	: Remarks

इदं वधेयं।

शेषां यारक्तत्वदंडत्वोभयावच्छिन्नत्वेन व्यभिचारानवकाशात् तत्रापिरक्तत्वधर्मितावच्छेदककदंबप्रकारकनिर्णयज्ञेय
इदं रक्तः प्रमेयद्वयेतादृशविशेषाद्विचारवारणाय तादृशविशेषातायारक्तत्वप्रकारतानिरूपितदंडत्वावच्छिन्नविशे
षतास्तत्त्वित्वनिवेशनीयं रक्तदंडवान् रक्तदंडः प्रमेयद्वयाकारकोभयविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसाधारणारक्तत्वविशि
ष्टदंडत्वावच्छिन्नविषयताशालित्वान्तावच्छिन्नं प्रतिदंडोरक्तद्वयेतादृशनिर्णयत्वादिनैकमेव हेतुत्वं कल्प्यते कदा
चित्तादृशविशिष्टधर्मावच्छिन्नप्रकारताशालित्वानं कदाचित्तादृशविशेषताशालित्वानं मुसयने इत्यत्र विनिगम
कमेव धर्मावच्छिन्नविषयतावच्छिन्नप्रकारताशालित्वानं कदाचित्तादृशविशेषताशालित्वानं मुसयने इत्यत्र विनिगम
शेषवैशिष्ट्यावगाह्यनुव्यवसायोदयाद्विशेषवैशिष्ट्यबोधप्रतिविशेषणतावच्छेदककदंबप्रकारकनिर्णयत्वेन हेतु
त्वकल्पनं न संभवति न च तत्र विशेष्यविशेषणमिति टीपेदानुव्यवसायोभयवैशिष्ट्यविषयता
शालित्वाननुपपत्तिरिति वाच्यं विशिष्टवैशिष्ट्यविषयता रक्तत्वज्ञानाद्यनुव्यवसायाभ्युपगमे रक्तः पटोदंडोद्वयमि
त्यादिव्यवसायानंतरमपि विशेष्यविशेषणमिति टीपारक्तदंडं जानामीत्याकारकानुव्यवसायापत्तिरिति चेन्न।
रंडोरक्तो न वेत्तादे संशयानुव्यवसायो हि न ज्ञानां शोरक्तत्वाविशिष्टदंडप्रकारकः किंतु प्रकारितासंबंधेन ज्ञानां शो
रक्तत्वप्रकारकोदंडेरक्तत्वं संदेहीत्याकारक एक के विचुदक्तदंडं संदेहीत्याकारकानुव्यवसायोरक्तदंडवान्नवे
ति संशयानंतरमेव ज्ञापनेन तुदंडोरक्तो न वेति संशयानंतरं तत्र वदेदत्वावच्छिन्नविशेष्यकरक्तत्वानुव्यव
सायानुव्यवसायानंतरमेव ज्ञापनेन तुदंडोरक्तो न वेति संशयानंतरं तत्र वदेदत्वावच्छिन्नविशेष्यकरक्तत्वानुव्यव
सायानुव्यवसायानंतरमेव ज्ञापनेन तुदंडोरक्तो न वेति संशयानंतरं तत्र वदेदत्वावच्छिन्नविशेष्यकरक्तत्वानुव्यव

अत्र च विपश्चि

३

वैशिष्ट्यावगाहीनरुक्तत्वविशिष्टदंडवैशिष्ट्यावगाही। एवं दंडो रक्तेन वेति विशेषणसंदेहाधीनो रक्तदंडवान्नव।
 त्पाकारकविशिष्टविशेषणरुक्तदंडोपिकेवलं विशेष्यविशेषणमितरीत्येव जायते। तानानुपपत्तिरित्याहुः। यदि वक्तुं
 त्रतानां शोरक्तत्वविशिष्टदंडप्रकारकस्तदंशोरक्तत्वप्रकारकोप्यनुभवसायः स्वीक्रियते तथाप्यसौ विशेष्यवि
 शेषणमितिरीत्येव जायते। ननु विशिष्टवैशिष्ट्यविषयताशाली नवश्वोक्तातिव्याप्तिरनुशंसनीया रक्तत्ववि
 शिष्टदंडप्रकारतानिरूपितविषयत्वसांसर्गिकविषयतानिरूपितविशेष्यतासंबंधेनानुभवसायं प्रतिरक्तत्व
 नकारतानिरूपितदंडत्वावच्छिन्नविशेष्यताकत्वेन हेतुताया आवश्यकत्वात्। श्वोक्तसमूहालंबनानंतरे
 तथाविधानुभवसायासंभवात्। आवश्यकत्वं च तादृशहेतुतायाः रक्तोदंडइत्याद्यैकारकं प्रत्यक्षानंतरं यत्र तादृश
 समूहालंबनस्मरणदिकं तत्र रक्तदंडं स्मरामीत्यनुभवसायापत्तिवारणायैति। अथ रक्तोदंडइत्येतादृशज्ञानो
 परमपिरक्तदंडं करोमीत्याकारककृतिसाक्षात्कारोत्पत्त्याप्यनिवारः। न च ज्ञानत्वमनिवेश्यदंडत्वावच्छिन्नवि
 शेष्यकरक्तत्वप्रकारकत्वेनैव हेतुत्वानव्याप्यनिवारइति वाच्यं तथा सति रक्तोदंडइत्याकारकानुदुद्धसंस्कारस्य
 त्वे रक्तत्वनिर्विकल्पकदशायामपि विशिष्टवैशिष्ट्यवोधोपपत्तेः। न व संस्कार इत्यविशिष्टवैशिष्ट्यवोधे
 दोधकानां हेतुत्वेन तदभावात्तापत्तिरिति वाच्यं। उद्बोधकं विनापि सामान्यसामान्याफलजनने विशिष्टवै
 शिष्ट्यवोधसामान्यावादाने उद्बोधकविरहस्यापि चित्करत्वादिति चेन्न। कृतिसाक्षात्कारपूर्वनियमतोदंडो
 रक्तइत्याकारकस्मरणभुपगमेन व्यनिवारानवकाशात्। वस्तुतस्तु संस्काराद्वैतज्ञानेच्छाकृतिवृत्तिरु

रक्तोदंडः
अद्वय

३

विशिष्टवैशिष्ट्य

रेषिद्रष्टव्यमित्यादिपक्षधरमिश्रोतमर्थतरदूषणमपि संसंगच्छते। अन्यथा पूर्वरीत्या तत्राविधित्त्वं यतावेत्तु
 एतानेगीकारे तथाविधविषयताशाली बोधद्वये एकसंबंधस्यैव भाततयाभिन्नसंबंधविषयकत्वाभावेनोपद
 र्शितपक्षधरमिश्रोतविशेषोऽशक्यपरिहारः। ननु तादृशविशिष्टसंबंधिनिष्ठसांसर्गिकविषयताया एव विशि
 ष्टवैशिष्ट्यमिति विषयतात्वेन तथाविधविषयतयोरनुगमासंभवेन विभिन्नकार्यतावच्छेदकतया विशेष्यता
 वच्छेदकप्रकारकनिर्णयविशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णययोरैकारकत्वासेभवेत्तदपि दर्शितदीधिति
 कारन्मूनतापि किं नयीत्ससत्तिवेद्रावा नवबोधा पूर्वकानुयोगेन निरनुयोज्यत्वात्। यतो विशेषणताव
 च्छेदकावच्छिन्नप्रकारने विशिष्टवैशिष्ट्यमिति न्यायेन विषयतेति न ब्रूमः। अपितु विशेषणतावच्छेदकाव
 च्छिन्ननिरूपितत्वविशिष्टसंबंधनिष्ठसांसर्गिकविषयतात्वेमेव तत्त्वमिति तत्र तादृशविषयतयोस्तद्विषयविशि
 त्तनिरूपितत्वविशिष्टसांसर्गिकविषयतात्वेनानुगमेन कार्यतावच्छेदकेषु संभवात्। विशेषणतावच्छेदक
 प्रकारकनिर्णयविशेष्यतावच्छेदकप्रकारकनिर्णययोः कारणताभेदाभावेन कृत्राप्यनुपपत्तेरभावात्। य
 धित्करणसंबंधविषयकविशिष्टवैशिष्ट्यवोधेतत्तद्वर्गविशिष्टनिरूपितत्वविशिष्टसंबंधाप्रसिद्धानां यत्र
 कारणसंभवदुक्तिक इति न स वेतसोऽं कास्यदमवि-तत्तद्वर्गविशिष्टवच्छेदकनानिरूपिताधिकरणनिष्ठावच्छे
 दकनानिरूपितत्वं निष्ठावच्छेदकनानिरूपितसंबंधनिष्ठसांसर्गिकविषयताया एव तत्त्वादिति। अतएव विशेषण
 तावच्छेदकोऽध्यात्मको यो विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्तत्रापि नानुपपत्तिः। तथा विवेकानिकावच्छेदकत्वमादीयतथा

विशिष्टवैशिष्ट्यविषयतायासंभवादि

इदं शोधयत्र तृतीयप्रश्नानेकपुत्रपञ्चसंक्षिप्तं ते मम

३

४

धविषयताशालिन्या अनुमितेरापत्तिर्न विविशेषबुद्धिं प्रतिविशेषणज्ञानहेतुत्वान्नापत्तिरिति वाच्यं. एवमपि प्रमेयत्वादिनाश
 तदनेदज्ञानकाले तद्यादिधानुमितेरापत्तिर्न भवति न च प्रमेयत्वादिनासाध्यज्ञानकाले साध्यविशेषकानुमितिप्रतिबंध
 को भूतसाध्यप्रसिद्धिस्तत्वेन द्विविधविषयताशास्त्रानुमित्यापत्तिरिति वाच्यं. साध्यतावच्छेदकप्रसिद्धेरेवसाध्यविशेष्यकारक
 कानुमितिर्विरोधित्वात्. अन्यथेतरेनेदत्वरूपेण नेदांतरावगाही पृथिव्यामिदं नेददत्ताकारकसिद्धिकाले तादृशानु
 मितिवारणपतादृशानुमितिप्रतिपक्षविषेयतां निवेश्यसिद्धेः प्रतिबंधकांतरकल्पनापत्तेरिति. तस्मादितरेनेदत्तप्रका
 रकज्ञानकालीनयातिरेकव्याप्तिज्ञानज्ञानानुमितौ विशिष्टवैशिष्ट्याविषयतास्वीकारावश्यकः तस्माद्वारणपक्षविशेष
 यतावच्छेदकप्रकारकज्ञानज्ञानतावच्छेदकस्यावश्यकतया सति नेतरनेदत्तप्रकारकज्ञानशून्यकाले विशेष्यविशेष
 ताप्रतिरीत्या तदनेदत्तप्रकारकद्विविधविषयताशास्त्रानुमित्यापत्तिः विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहि न्याविशेष्यविशेषण
 मितिरीत्या जापमानाया अनुमितेरे प्रसिद्धेः विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहि न्या विषयतावच्छेदकप्रकारकज्ञान निश्चयस्य
 स्पहेतुत्वादिनिवेदेवमप्यनुमितौ स्यात्तं ज्येष्ठे वहेतुत्वं अनुभवत्वस्य तथात्वेनित्यथावर्तनाय न्यतननिवेशस्यावश्यकतया
 मिथो विशेषणविशेष्यभावे विनिगमनाविरहेण कार्यकारणभाव इत्यस्यावश्यकत्वावच्छेदकशोरवावेत्याहुः। परेत्यनुभव
 तादिकमनिवेश्यविशिष्टविषयतावत्वमेव ज्ञानतावच्छेदकमास्तीयते विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानशून्यकालीनस्मरणो
 र्भ्रंशज्ञानेव विशेष्यविशेषणमित्येतादृशविषयतामात्रमभ्युपेयते अतो न्यापित्वारः नैमित्त्यसाधारणमिति वदंति. केचि
 तु विशेषणतावच्छेदकसंशयकाले विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्वीकृत्य निर्णयत्वमनिवेश्यविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञान

वैशिष्ट्य

४

त्वेनैव हेतुतां कल्पयंति. तदसत्. संशयसाधारणज्ञानस्पहेतुत्वेऽप्राप्तापत्तिर्नोपपत्तेरिति वाच्यं. एवमपि प्रमेयत्वादिनाश
 प्रामाण्यज्ञानसामान्यस्येतथात्वेन निर्णयत्वेन हेतुत्वकल्पनस्यावितत्वात्. अमथाविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानीय
 निर्णयत्वापेक्षयागुरुशरीरस्याप्राप्तापत्तिर्नोपपत्तेरिति वाच्यं. एवमपि प्रमेयत्वादिनाश
 कसंशयकाले तत्रा प्राप्तापत्तिर्नोपपत्तेरिति वाच्यं. एवमपि प्रमेयत्वादिनाश
 ज्ञानाभावो विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानहेतुतायां निवेश्यते न तु निर्णयत्वावच्छिन्नाभाव इति वेदेवमपि संशयसा
 धारणज्ञानस्पविशिष्टवैशिष्ट्यबोधहेतुत्वेऽनुमित्यादिकं प्रतिपरामर्शहेतुत्वेव द्विविधव्यभ्रमवान्मवर्तः वद्विद्याप्यभ्रम
 वन्महानसमित्याद्यनेकविधज्ञाने व्याख्याद्यंशनिर्णयत्वनिवेशाद्गौरवं. अस्माकं तु तत्र व्याप्तिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहि
 ज्ञानत्वादिना हेतुतास्वीकारात् विशेषणतावच्छेदकांशो संशयात्मकविशिष्टवैशिष्ट्यबोधाप्रसिद्ध्या व्याख्याद्यंशो नि
 र्णयत्वानिवेशपि क्षतिविरहात्. भवन्मते संशयात्मकव्याख्यादिमत्ता प्रकारकज्ञानांतरोत्पन्नस्पष्टव्याख्याद्यंशो संशया
 त्मकव्याख्यादिमत्ता ज्ञानस्पविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिते वाधकाभावेन तदुत्तरमनुमित्यापत्तिर्न भवति. न वार्हार्थवि
 शेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयोत्तरोत्पन्नस्पष्टविशेषणतावच्छेदकांशो संशयात्मकज्ञानस्पविशिष्टवैशिष्ट्यविषय
 ताशालित्वे वाधकाभावात्तादृशज्ञानोत्तरमनुमितिवारणपक्षविशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वेन विशिष्टवैशिष्ट्य
 यबोधहेतुत्वादिनापि परामर्शहेतुतायां व्याख्याद्यंशो निर्णयत्वमवश्यं निवेशनीयमिति तलाघवैः अनाहार्थविशेषणता
 वच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वेनैव विशिष्टवैशिष्ट्यबोधहेतुत्वाभ्युपगमात्. अतएव विशिष्टवैशिष्ट्यबोधेऽनमितिलक्ष

पुराणी

तातिव्याप्तिः साधुसंग्रहते. अन्यथाऽनुमितिजनकतावच्छेदककोट्यवनाहार्यत्वनिवेशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधहेतुतायात
 दनिवेशे एकरूपेण हेतुताभावात्त्रातिव्याप्तिशंकाया असंगत्यापत्तेः। न च विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानहेतुताया
 मनाहः पर्यवस्यति निर्णयत्वस्य निवेशापेक्षया परामर्शहेतुतायां सामानाधिकरण्येन व्याप्तिशो निर्णयत्वनिवेशानमेवो
 विनमितिवाच्यं. बहिर्व्याप्यधूमत्वमहानसमित्याद्यनेकविधज्ञानहेतुतायां निर्णयत्वनिवेशा
 पेक्षया धूमो बहिर्व्याप्यरूपाकारकस्यैकैकविधज्ञानस्य हेतुतायां निवेशो लाघवात्. न च धूमो बहिर्व्याप्यरूपाकार
 कसामानाधिकरण्यमात्रावगाहि व्याप्तिनिर्णयदशायां सामानाधिकरण्येन व्याप्तिभावभावे बाधकाभावात्. धूमत्व
 सामानाधिकरण्येन व्याप्तिभावकोटि संशयस्यापि विशिष्टवैशिष्ट्यविषयताशालित्वान्न दुर्नयमनुमितिवारणाय
 व्याप्तिशो निर्णयत्वनिवेशानमावश्यकमिति वाच्यं. विशेष्यतावच्छेदकसामानाधिकरण्येनोपकोट्यवगाहिज्ञानस्य
 संशयताभावानादृशज्ञानादनुमितिस्वीकारे च तत्पभावात्. न च धूमत्वसामानाधिकरण्येन व्याप्तिप्रकारकनिर्णयानंत
 रोपनाद्धूमत्वावच्छेदेन ~~व्याप्तिवगाहिनो धूमत्वसामानाधिकरण्येन व्याप्तिभाववगाहिनः संशयादनु~~
 मितिपदयितुं शक्यते. तादृशज्ञानस्य व्याप्तिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वादितीवाच्यं. अवच्छेदकावच्छेदेन व्याप्ति
 प्रकारकविशिष्टवैशिष्ट्यबोधः वच्छेदकावच्छेदेन व्याप्तिप्रकारकज्ञानस्य हेतुताया. अवच्छेदकावच्छेदेन निर्णयस
 त्वे च धूमत्वविशेष्यतावच्छेदकीकृत्य व्याप्तिभावभानासंभवात्. न चैवमपि धूमो बहिर्व्याप्यरूपेण तादृशज्ञानस्य
 निर्णयत्वेन हेतुत्वमायातं रक्तदंडवानित्यादिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्य लीयकारणतायां कृत्वा निर्णयत्वनिवेशो

युक्तिविरहदिगिवाच्यं. डोरक्तद्रव्याकारकज्ञानस्य निर्णयत्वेन हेतुत्वविशिष्टदंडादिहेतुकानुमितौ तद्धेतुकपराम
 र्शहेतुताया हेतुतावच्छेदकीभूत रक्तत्वांशे निर्णयत्वनिवेशेन लाघवात्तदंशे विशिष्टवैशिष्ट्यविषयताया एव निवेशो न तदं
 शे संशयात्मकपरामर्शानुमित्युत्पत्तेरसंभवात्. वस्तुतो विशिष्टवैशिष्ट्यबोधप्रतिविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानत्वेन
 हेतुत्वैरुक्तविशिष्टतादृशविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिप्रत्यक्षसामग्रीकाले दंडोत्तरक्तद्रव्याकारकानुमितिशाब्दबोधनारणाय दि
 तादृशानुमित्यादौ तथाविधसामग्रीः प्रतिबंधकत्वकल्पने गौरवं. अस्माकं तु तादृशसामग्रीकालेरक्तो दंडद्रव्याकारकनि
 र्णयस्य नियमतः सत्या तादृशनिर्णयस्य बाधमुद्रया तथाविधानुमितिप्रतिबंधकताया तादृशसामग्रीप्रतिबंधकताया
 अकल्पनात्. न च तादृशसामग्रीकाले घटाद्यनुमितिवारणाय तत्र तादृशसामग्रीप्रतिबंधकत्वे कल्पनीयेतत्रैवानु
 मितित्वावच्छिन्नप्रतिबंधकताया कल्पनादतिनप्रतिबंधकताकल्पनाधिक्यमिति वाच्यं. उक्ते जकत्वानुरोधेन विशिष्टवै
 तिबंधकताया आवश्यकत्वादिति. एतेन परामर्शहेतुतायां विशिष्टवैशिष्ट्यविषयतानिवेशोपि निर्णयत्वनिवेशा आवश्यक
 कः. अन्यथा धूमो बहिर्व्याप्यरूपेण निर्णयानंतरं व्याप्तिभावप्रत्यक्षे लाघवाद् व्याप्तिभाववगाहिनः संशयात्मकव्याप्ति
 यनाज्ञानादनुमित्यापत्तिः. तादृशज्ञानस्य तथाविधविषयताशालित्वे बाधकाभावादिति न लाघवात्काशरतिपरा
 स्तादृशताप्युक्तलाघवापरीहारादिदि. अत्राहुः। संशयो नरं विशिष्टवैशिष्ट्यबोधानभ्युपगमेऽपि विशिष्टवैशिष्ट्यबोध
 लाघवच्छिन्नप्रतिविशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वेन हेतुत्वमनर्थकं दंडोत्तरक्तो न वेति संशयानंतरं रक्तदंडवानिति वि

शिष्टवैशिष्ट्यबोधवारणाय तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधप्रतिदंडत्वधर्मितावच्छेदककरत्वाभावप्रकारकज्ञानाभावत्वे
 न हेतुत्वं कल्पतां संशयानंतरं निर्णये सति वक्ष्यते न विशिष्टवैशिष्ट्यबोधोक्तः न वतादृशकारणतादृशकल्प
 तापेक्षया लाघवाद्दंडत्वधर्मितावच्छेदककरत्त्वप्रकारकनिर्णयत्वेनैकहेतुत्वकल्पनमुचितमिति वाच्यं दंडत्वाव
 छिन्नविशेष्यतानिरूपितरक्तत्वाभावप्रकारताशून्यदंडत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितरक्तत्वप्रकारताशालिज्ञा
 नत्वरूपनिर्णयत्वेन हेतुत्वे तादृशप्रकारताशून्यत्वे तादृशप्रकारताज्ञानत्वानां मिथो विशेषणविशेष्यभावे विनिगम
 नाविरहेण कार्यकारणभावापत्तेरवच्छेदकगौरवाच्च मन्मते तादृशरक्तत्वाभावप्रकारकज्ञानत्वाभावत्वस्पहेतु
 त्वात् तादृशरक्तत्वाभावप्रकारकत्वज्ञानत्वयोर्विशेषणविशेष्यभावे विनिगमनाविरहेण कार्यकारणभावद्वयं रक्त
 त्वप्रकारकज्ञानहेतुतायां वरक्तत्वप्रकारकत्वज्ञानत्वयोर्विशेषणविशेष्यभावे विनिगमनाविरहेण द्वयमिति का
 यकारणत्वाच्च नुष्ठयमात्रकल्पनादवच्छेदकलाघवश्चेति एव रक्तदंडवद्भूतत्वान्तररक्तदंडत्वान्तरुषवानित्यादिविशिष्ट
 वैशिष्ट्यबोधेरक्तदंडवद्भूतत्वमित्यादिवहुविधज्ञानस्पहेतुतायां दंडत्वधर्मितावच्छेदककरत्वाभावप्रकारका
 न्यत्वरूपनिर्णयत्वस्य निवेशेन भवन्मते गौरवात्तदनिवेशेरक्तत्वशेषसंशयात्मकतादृशज्ञानानंतरं तादृशशा
 द्बोधायत्तेः न व भवतापि तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधेपितथाविधसंशयस्पप्रतिबंधकत्वं कल्पमिति वाच्यं ।
 मन्मते व विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानप्रतिदंडत्वधर्मितावच्छेदककरत्वाभावप्रकारकज्ञानस्परक्तदंडत्वानि
 याकारकज्ञानस्य लेचतस्य प्रतिबंधकता कल्पनात् न त्वातिवध्यता वच्छेदकीभूतविषयतायाश्च व्यापकता तादृशस्य

शयकाले व्यापकधर्मावच्छिन्नसामग्र्यभावादेव रक्तदंडवद्भूतत्वान्देश इत्यादिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधवारणादित
 रक्तत्वाभावप्रकारकज्ञानस्पप्रतिबंधकत्वांतरा कल्पनात् किंतु रक्तदंडवद्भूतत्वानित्यादिवोधेरक्तदंडाभावप्रका
 रकज्ञानमात्रस्पप्रतिबंधकत्वं कल्पते न व भवन्मतेपि रक्तदंडत्वानिति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधहेतुभूतदंडत्वधर्मि
 तावच्छेदककरत्त्वप्रकारकनिर्णयजन्यता वच्छेदकविषयताया रक्तदंडवद्भूतत्वमित्यादिविषयताया दंडवद्भू
 तत्वमित्यादि निर्णयजन्यता वच्छेदकीभूतविषयताया व्यापकतया रक्तांशो संशयकाले व्यापकधर्मावच्छिन्नसा
 मग्रीविरहादेव न रक्तदंडवद्भूतत्वमित्यादि निर्णयजन्यता वच्छेदकावच्छिन्नापत्तिरिति रक्तदंडवद्भूतत्वमित्यादिज्ञा
 नहेतुतायां न रक्तत्वाभावात् प्रकारकान्यत्वे निवेशपत इति वाच्यं । रक्तांशो संशयात्मकदंडांशो निर्णयात्मक रक्तदंडवद्भूत
 त्वमिति ज्ञानानंतरं रक्तादंड इति निर्णयो सत्तोरक्तदंडवद्भूतत्वानिति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधपत्तेस्तदानीं रक्तत्व
 विशिष्टदंडवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानहेतुभूतस्परक्तदंड इति निर्णयस्पदं रक्तांशो निर्णयात्मकस्परक्तदंडवद्भूतत्वमि
 ति ज्ञानस्यासत्वेन सकलकारणसमवधानात् एतेन तादृशरक्तत्वाभावज्ञानस्पसमवायेन विशिष्टवैशिष्ट्य
 बोधप्रतिनसमवायेन प्रतिबंधकता कायचूहस्य लेकस्मिन्नेवात्मनि एकशरीरावच्छेदेन रक्तज्ञानवाद्दंड इत्यादि
 संशयवति शरीरांतरा वच्छेदेन रक्तदंडत्वानिति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधोदयेन व्यभिचारः नाप्यवच्छेदकतास्य
 बंधेन तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधप्रत्यवच्छेदकतया तथा विधज्ञानत्वेन प्रतिबंधकत्वं परपुरप्रवेशात् न तस्य

रीशवच्छेदेनाभिभाव्यस्य तथाविधसंशयसत्वेतदवच्छेदेनैव भूतानि विशिष्टवैशिष्ट्यबोधोदयेन व्यभिचारान् अतः ना
यस्याऽवच्छेदकतासंबन्धेन तदात्मसमवेततादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधप्रतिश्रवच्छेदकतया तदात्मसमवेततादृशरक्तत्वा
भावप्रकारकज्ञानत्वादिना प्रतिबंधकत्वं कल्प्यमिति पुरुषभेदेनानंतप्रतिवधप्रतिबंधकभावकल्पनापत्तिरतः
प्रतिबंधकत्वकल्पनापेक्षया लाघवात्समवायेन विशिष्टवैशिष्ट्यबोधप्रतिविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञा
नस्य हेतुतायां संशयान्मत्प्रवेशश्च समुचित इत्यपि यदास्तं निश्चयत्वेन हेतुत्वे रक्तदंडवद्भूतत्वानित्यादिवि
शिष्टवैशिष्ट्यबोधप्रतिविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानस्य भूतलाद्यनंतविषयभेदेनानंतहेतुतायां रक्त
त्वाभावाप्रकारकत्वादिरूपनिर्णयत्वनिवेशेन विशेष्यविशेषणभावे विनिगमनाविरहेणानंतकार्यकारण
भावापत्तेः न वमन्मतेऽपि रक्तदंडवद्भूतत्वानिति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधहेतुतायां दंडत्वधर्मितावच्छेदककरक्त
त्वाभावप्रकारकान्यत्वरूपसंशयान्मत्प्रवेशेन निवेशेते रक्तत्वविशिष्टदंडवैशिष्ट्यबोधीयाया विषयताया एवका
रणतावच्छेदककोटिप्रवेशात् रक्तसंशये च तथाविधविषयताया अभावेनैवाप्यभावादिति वाच्यं विशकलि
तो वास्तुतिमूलका इत्तदंडवद्भूतत्वमित्यादिज्ञानादपि रक्तदंडवद्भूतत्वानिति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधोदयेन
रक्तदंडवद्भूतत्वमित्येतादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधत्वादिना कारणतायाः कल्पयितुमशक्यत्वात् तथा च ता
दृशसंशयो इत्तदंडवद्भूतत्वान्देश इत्याकारकविशिष्टवैशिष्ट्यबोधवारणाय रक्तत्वांशे निश्चयत्वनिवेश

प्रति१

व१

न्यासंभवेन विनिगमकमतीति ६

स्यावश्यकत्वमिति अथ विशिष्टवैशिष्ट्यबोधप्रतिविशेषणतावच्छेदकभावप्रकारकज्ञानस्य प्रतिबंधकत्वे निन्नविषयकानुमित्या
दिर्कोमिच्छाघटित विशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्र्याः प्रतिबंधकतायामिच्छाविशिष्टेतरकारणविशिष्टदंडत्वधर्मितावच्छेदककर
क्तत्वप्रकारकज्ञानत्वादिना प्रतिबंधकत्वं कल्प्यं तत्र च तादृशज्ञानाभावस्य सामानाधिकरण्यात् न रक्तत्वप्रकारकज्ञानेच्छाया
मितरकारवैशिष्ट्यनिवेशपक्षे तत्र विनिगमनाविरहेण प्रतिवधप्रतिबंधकभाववाहुत्वं मन्मते पुनरिच्छाविशिष्टेतरकार
णविशिष्टरक्तत्वाभावाप्रकारकदंडत्वधर्मितावच्छेदककरक्तत्वप्रकारकज्ञानत्वेन तथा त्वं कल्प्यं तथा च रक्तत्वाभावाप्रकार
कत्वस्य रक्तत्वप्रकारकज्ञानेतरां विशेषणत्वेन लाघवं न वमन्मतेऽपि सामग्र्याः प्रतिबंधकतायां तथाविधनिर्णयत्वाव
च्छिन्नस्यैव निवेशोभ्युपेतत्वात् रक्तत्वाभावप्रकारकज्ञानाभावस्येति वाच्यं रक्तोदंडो न वेति संशयानंतरं रक्तदंड इति
निर्णयसत्वे विशिष्टवैशिष्ट्यबोधेच्छासत्वे भवन्मते संशयेन प्रतिबंधकत्वादिशिष्टवैशिष्ट्यबोधानुदयादनुमित्यादेरेवो
के सत्या व्यभिचारान् तथा च विशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वेनैव हेतुत्वकल्पनमेवोचितमिति चेन्न विशेषणता
वच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वेन हेतुत्वे परामर्शादिकारणतायां व्याख्याद्यंशे निर्णयत्वनिवेशेनानुमितिसामग्र्यादेः प्रति
बंधकतायां तादृशसामग्रीप्रविष्टपरामर्शादी व्याप्यभावाप्रकारकत्वादेः प्रवेशेन च गौरवान्मन्मते तत्र विशिष्टवैशिष्ट्य
बोधीयविषयताया एव निवेशान्तादृशविषयत्वाभावेनैवोपत्तो तदंशे निर्णयत्वनिवेशात् भवन्मते एवेति दिशा संशये
पि तादृशविषयतासत्वे बाधकाभावेन तादृशविषयतानिवेशेऽपि निर्णयत्वनिवेशविनाऽनुपपत्तेः न वमन्मतेऽपि

भाव
 शेषातावच्छेदकप्रकारकनिर्णयकालीने छाजस्य संशयस्य विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वे वाधकाभाव इति वाच्यं। मन्मते विशेषण
 वच्छेदकप्रकारकज्ञानाभावस्य कार्यकालवृत्तितया विशिष्टवैशिष्ट्यबोधहेतुत्वाभ्युपगमात् संशयोत्पत्तिकाले च तदभावास्तथा
 देवतस्य विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वानुपपत्तेः अपरं च विशेषणतावच्छेदकसंशयस्याप्रतिबंधकत्वे दंडो न रक्त इत्याकारक
 शाब्दबोधसामग्रीकाले तादृशबोधेच्छासत्वे रक्तदंडवानिति विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिप्रत्यक्षवारणाय तादृशसामग्र्या
 स्तथाविधप्रसक्तं प्रतिप्रतिबंधकत्वकल्पने गौरवं मन्मते तादृशशाब्दबोधसामग्रीकाले दंडत्वधर्मितावच्छेदककरक्तत्वा
 भावप्रकारकयोग्यताज्ञानस्य नियमतः सत्त्वात् प्रतिबंधकत्वेनैवोपपत्तेस्तथाविधसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वाकल्पनात्
 अथ मन्मते पितृदानीं विशेषणतावच्छेदकनिर्णयाभावादेव विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्य नापत्तिः विशेषणतावच्छेदकनिर्णय
 सत्त्वेव तादृशशाब्दबोधप्रतिबंधकवाद्यबुद्धेरवसत्वाच्छाब्दसामग्र्येव नास्ति। नवदंडत्वसामानाधिकरण्येन रक्तत्वनिर्णयस्य दंड
 त्वसामानाधिकरण्येन रक्तत्वाभावशाब्दबोधप्रतिबंधकत्वादंडत्वसामानाधिकरण्येन रक्तत्वनिर्णयकाले रक्तत्वाभावज्ञान
 सत्त्वे सामानाधिकरण्येनैव रक्तत्वाभावशाब्दबोधस्यैवोत्पत्तेस्तदानीं विशिष्टबोधस्य तसामानाधिकरण्येन रक्तत्वरक्तत्वाभा
 वावगाहिप्रत्यक्षज्ञानकालेऽप्युत्पत्तेः तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधेऽवच्छेदकावच्छेदेन रक्तत्वाभावज्ञानस्यैव प्रति
 बंधकताया भवता वाच्यत्वात् दंडत्वसामानाधिकरण्येन रक्तत्वाभावसामग्र्या दंडत्वसामानाधिकरण्येन रक्तत्वावगाहि
 विशिष्टवैशिष्ट्यबोधप्रतिबंधकत्वकल्पने स्पष्टं भवताप्यावश्यकत्वात् दंडो न रक्त इति बाधाच्छाब्दबोधैवोत्पद्यत इति चेत्।

शाब्दबोधे योग्यताज्ञानहेतुतामते वाद्यबुद्धेः प्रतिबंधकत्वाकल्पनात् दंडो रक्त इति ज्ञानकाले ज्ञेयं दिश्यादिजन्येव कथं विदंडत्वाव
 छेदेन रक्तत्वाभावज्ञानेशाब्दसामग्रीसत्त्वे दंडो न रक्त इति शाब्दबोधस्यैवोदयानंतरं रक्तदंडवानिति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधवा
 रणाय दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वाभावशाब्दसामग्र्यास्तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे प्रतिबंधकताकल्पनेऽपि भवताप्यावश्य
 कत्वात् न वतदानीं बाधेन प्रतिबंधादेव न विशिष्टवैशिष्ट्यबोधः स्यादिति वाच्यं। लौकिकसन्निकर्षजन्यज्ञानस्य बाधसामा
 न्याप्रतिबध्यतया आनुमानिकादि योग्यताज्ञानघटितशाब्दसामग्रीकाले लौकिकसन्निकर्षजन्यविशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्य
 संशयात्मकयोग्यताज्ञानानंतरं रक्तो दंड इति निर्णये शाब्दबोधसकलकारणसमवधानेन विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्य वापत्ति
 वारणाय तादृशसामग्रीप्रतिबंधकताया आवश्यकत्वात् तादृशशाब्दसामग्रीकाले रक्तो दंड इत्याकारकप्रत्यक्षवारणाय वि
 शेष्ये विशेषणमिति रीत्या रक्तदंडवानित्याकारकप्रत्यक्षस्य ववारणाय शाब्दसामग्र्याः प्रतिबंधकताया आवश्यकत्वे सर्व
 साधारण दंडत्वधर्मितावच्छेदककरक्तत्वप्रकारकप्रत्यक्षत्वस्यैव तत्प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वाभ्युपगमात् विशिष्टवैशि
 ष्ट्यबोधस्यापत्यसंभवात् विशिष्टवैशिष्ट्यबोधप्रतिप्रतिबंधकत्वांतरं मयापि न कल्प्यत इति वाच्यं। दंडत्वावच्छिन्नमु
 ख्यविशेष्यकरक्तत्वप्रकारकज्ञानं ज्ञायतामित्याकारके छायाउत्तेजकत्वानुशेधादुक्तत्वप्रकारकदंडत्वावच्छिन्नमु
 ख्यविशेष्यकज्ञानत्वस्यैव रक्तो दंड इत्याकारकज्ञानापत्तिवारकप्रतिबंधकतानिरूपितप्रतिबध्यतावच्छेदकत्वस्वी

कारात् तादृशप्रतिबन्धप्रतिबन्धकभावेन विशिष्टवैशिष्ट्यबोधोपनिवारणसंभवात् मुख्यविशेष्यताया अनिवेशोक्तिविशिष्टोप्यक
 रक्तदंडप्रकारकं ज्ञानं जायतामित्याकारकेच्छाधीने तादृशशाब्दसामग्रीकालीने रक्तदंडवानिति बोधपूर्वोक्तेऽविरहविशिष्टशा
 ब्दसामग्र्यभावस्य व्यभिचारात् एतादृशोच्छाया अपि तत्रैवोक्तेजकत्वे पुरुषादिना सक सामग्र्यसत्वे तादृशोच्छावलादुक्तो दंड इति
 प्रत्यक्षप्रसंगात् एवं विशेष्ये विशेषणमिति रीत्या जायमानतादृशप्रत्यक्षसुलीयप्रतिबन्धकतयापि न विशिष्टवैशिष्ट्य
 बोधोपनिवारणसंभवति विशेष्ये विशेषणमिति रीत्या बोधो जायतामित्येतादृशोच्छायास्तत्रोक्तेजकताया आवश्यकत्वे
 न तादृशोच्छाविनापि विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वप्रकारकेच्छाधीनविशिष्टवैशिष्ट्यबोधोदयेन व्यभिचारात्तद्वारणाय विशि
 ष्टवैशिष्ट्यबोधीनमप्यताभूत्पता ह्येतावच्छेदावच्छेदकभावापन्नविषयताशालिप्रत्यक्षत्वस्य तद्वान्नविलक्षणवि
 यवातादृशोच्छाविरहविशिष्टसामग्रीप्रतिबन्धतावच्छेदकताया आवश्यकत्वात् विशिष्टवैशिष्ट्याव
 अपि तत्रोक्तेजकत्वे विशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयभूत्पता काले तादृशोच्छावलादुक्तदंडवानि
 वैशिष्ट्यवैशिष्ट्यावगाहित्वप्रकारकेच्छामुक्तेजकीकृत्य विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे स्वतंत्रप्रतिबन्धकत्व
 एव तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधेच्छाघटितविशिष्टवैशिष्ट्यबोधात्मकप्रत्यक्षसामग्रीकाले दं
 वारणापतादृशशाब्दबोधप्रतिबन्धकत्वकल्पने गौरवं मन्मते ता

दृशशाब्दसामग्रीकाले रक्तत्वाभावज्ञानाभावघटितविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्र्यभावः तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसा
 मग्रीकाले वयोग्यताज्ञानघटिततादृशशाब्दसामग्र्याद्यसत्वेन तादृशसामग्र्योर्मिलनासंभवात् तथा विधप्रतिबन्धप्रति
 बन्धकभावस्याकल्पनात् अथ यदि वा ध्वुदेः शाब्दसाधारणपरोक्षज्ञानत्वावच्छिन्नं प्रतिबन्धकत्वं कल्प्यते तदा
 विशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वेन हेतुतामतेपि दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वावगाहिरक्तदंडवानिति विशिष्टवैशि
 ष्ट्यबोधसामग्र्यादंडो न रक्त इति शाब्दसामग्र्याभिमिलनासंभवान्तादृशप्रतिबन्धप्रतिबन्धकभावाकल्पनात् गौर
 वावकाश इति चेन्मास्त्वेतावद्गौरवं तथापि रक्तत्वाभाववदंडवानित्याकारकविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिमानस्तादिगो
 चरेच्छाविशिष्टतादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधात्मकमानससामग्रीकाले रक्तदंडवान्पुरुषइत्याकारकवाचुषादिवि
 शिष्टवैशिष्ट्यबोधवारणाय तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिवाचुषत्वप्रकारकेच्छाविरहविशिष्टतादृशविशि
 ष्टवैशिष्ट्यावगाहिमानसत्वप्रकारकेच्छाविरहविशिष्टतादृशमानससामग्र्यादेस्तादृशवाचुषप्रतिबन्धप्र
 तिबन्धकत्वकल्पने गौरवं दुर्वारमेव मन्मतेतुरक्तत्वाभाववदंडवान्पुरुषइत्याकारकविशिष्टवैशिष्ट्यबोध
 सामग्र्याः रक्तत्वाभाववदंडइत्याकारकविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानघटिततादृशसामग्रीकाले
 तदापत्यसंभवात् तस्यास्तत्रप्रतिबन्धकत्वाकल्पनात् न व तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्तदाबाधेनैव प्रति
 बन्धत इति न सामग्र्याः प्रतिबन्धकत्वं कल्प्यत इति वाच्यं । लौकिकसन्निकर्षजन्यतादृशज्ञानस्य बाधसा

मान्याप्रतिबंधत्वात्। आनुमानिकादिरक्तत्वाभावप्रकारकज्ञानकालेतदापत्तिरिति प्रागेवोक्तत्वात् न च रक्तोदंड इ
त्याकारकनिर्णयघटितायां रक्तदंडवानित्याकारकविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्र्यारक्तत्वाभाववदंडवानित्याकार
कमात्रससामग्रमेव नास्ति तत्र रक्तोदंड इति ज्ञानस्य बाधमुद्रया प्रतिबंधकत्वादिति वाच्यं। इच्छाकाले बाधसत्वे
प्राहार्यप्रत्यक्षोदयादिच्छाविरहविशिष्टबाधबुद्धेरवमानसादिप्रतिबंधकत्वात् तदानीं मित्रासत्वेन बाधबुद्धे
रकिंचित्करत्वात् अथ नैवं संशयस्य प्रतिबंधकतावादिनये रक्तदंडवानिति वाच्यं। अथ विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे रक्तत्वा
भावहेतुकदंडपक्षकानुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वं न कल्प्यते तत्र तादृशसामग्रीकालेरक्तत्वाभावप्रकारक
ज्ञानस्यावश्यं सत्वेन तत एव तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधवारणसंभवात् अथ गुरुत्ववद्बुद्ध्यवान्देश इत्याद्यती
न्द्रियविशेषणतावच्छेदकविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसत्त्वे गुरुत्वाभाववद्बुद्ध्यवानिति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधसाम
ग्रीकाले बाधेन प्रतिबंधादेव तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधवारणे तादृशसामग्र्याः प्रतिबंधकतया निर्णयत्वेन हेतुतावा
दिनाप्यकल्पनादुक्तगौरवानवकाशात् तत्र तथा विधनिर्णयत्वेन हेतुत्वमेवोचितं अन्यथानुमित्यादिकं प्रतिविशेष
णतावच्छेदकाभावप्रकारकज्ञानान्नावघटितविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्रीत्वेन प्रतिबंधकत्वकल्पनापत्त्या पूर्वोक्त
गौरवादिति न च भवन्मते विशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्रीप्रतिबंधकतया विशेषणतावच्छेदकाभावप्रकारकज्ञाना
भावाप्रवेष्टेन तावच्छेदकविशेषणतावच्छेदकनिर्णयो जातस्तत्र तद्वितीयत्वं

लोः ननु गतानुमित्यादिसत्त्वेनानुमित्युत्पत्तये तत्कालीनाननुगतानुमित्यादीनां तादृशसामग्रीप्रतिबंधकतायामुत्तेज
 कत्वं त्वया स्वीकरीयमिति गौरवं. ममतु तदा विशेषणतावच्छेदकाभावप्रकारकज्ञानाभावघटितविशिष्टवैशिष्ट्य
 बोधसामग्र्यभावादेवोपपत्तेः तादृशज्ञानानामुत्तेजकत्वानभ्युपगमात्. तत्रानुमित्यात्तरे विशेषणतावच्छेदक
 संशयस्पनाशान्तादृशसंशयाभावघटितविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्र्या अपिसत्त्वेन तादृशेच्छायामुत्तेजक
 त्वमुभयवादि सिद्धमिति नाशं कनीयं. अपेक्षाबुद्ध्यात्मकसंशयश्चलेतादृशानुमित्युत्पत्तिस्तत्तरे सत्त्वात्ता
 दृशानुमित्यादीनामुत्तेजकत्वाकल्पनेन मन्मते लाघवस्यापरिहारात्. तानेच्छयोर्योग्यपद्याभ्युपगमे तादृश
 संशयोत्पत्तिरिति द्वितीयस्तरेऽनुमित्यादिगोचरेच्छाविशेषणतावच्छेदकनिर्णययोरुत्पत्तौ तदव्यवहितोत्तरस्त
 रेऽनुमित्याद्युत्पत्तिस्तदनुरोधेन तादृशेच्छाया भवन्मते एवोत्तेजकत्वात्सन्मते लाघवस्यातिस्पष्टत्वादिति
 वाच्यं. यत्र विशेषणतावच्छेदकसंशयकाले विशेषणतावच्छेदकनिर्णयविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिवास्तुषेच्छा
 याः समवधानमननुगतघटमानसेच्छातन्मानससामग्रीतदनुमितिसामग्रीसमवहितातदा भवन्मते श
 टमानसे दपादनुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकतायां तत्तन्मानसव्यक्तीनामुत्तेजकत्वेन भवन्मते गौरवार
 अस्मतेव तदानीं विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिवास्तुषादेरेवोत्पत्त्या तादृशमानसानुदपेततथाविधेच्छापाठत्ते
 जकत्वानभ्युपगमात्. एवं तदानीमनुमितिवाद एव तादृशमानसेच्छाविशिष्टमानससामग्र्या अन्तु

वि. वै.

९९

मिति प्रति प्रतिबंधकत्वकल्पने गौरवं अस्मन्मते तु विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिवा लुपसामग्याः प्रतिबंधकत्वादेवानुमिति
वारणादिति चेत् तादृशसुले एतादृशलाघवविरहेपि विशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वेन हेतुत्वे पूर्वोक्तविनिगा
मनाविरहप्रयुक्तगौरवस्यानुदारात् विशेषणतावच्छेदकाभावप्रकारकज्ञानप्रतिबंधकत्वस्यैव वितत्वात् नव
मेवोक्तसंशयप्रतिबंधकत्वमते विशेषणतावच्छेदकाभावप्रकारकज्ञानाभावघटितविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्याः प्र
तिबंधकत्वकल्पने गौरवमिति वाच्यं तादृशसामग्याः प्रतिबंधकतायां विशेषणतावच्छेदकाभावप्रकारकज्ञानाभाव
निवेशेति विरहात् नवविशेषणतावच्छेदकसंशयकालीनानुमितौ व्यभिचार इति वाच्यं अनुमि साकालेऽनुमितु
मत्याह चाविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे सामग्रीरूपप्रतिबंधकाभावव्यभिचारवारणाये ह्याया उक्ते जकत्वकल्पनापेक्षया
लाघवात् तादृशसामग्यनुत्तरज्ञानस्यैव कार्यतावच्छेदकत्वाभ्युपगमात् तादृशसंशयकालीनानुमितौ व्यभिचाराभा
वात् नवतादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे विशेषणतावच्छेदकाभावप्रकारकज्ञानाभावेतरकारणसमुदायोत्तरोत्पन्न
स्पतथाविधसंशयकालीनज्ञानस्पतादृशसामग्यभावजन्यतावच्छेदकानां तस्य प्रसिद्धाविशिष्टवैशिष्ट्य
बोधसामग्यनुत्तरमपि तदापत्तिरिति वाच्यं अनुमि साविशिष्टानुमित्यादौ वनुमि सादीनामिव तादृशविशेष
णतावच्छेदकाभावप्रकारकज्ञानविशिष्टज्ञाने तादृशज्ञानस्यापि स्वतंत्रहेतुता कल्पनेनापत्यभावात् नवतादृ
शस्वतंत्रहेतुता कल्पनस्याधिक्याद्गौरवमित्याशंकनीयं नवमते तादृशसामग्रीप्रतिबंधकतायां निर्णयत्वनिवे

९९

शान् विनिगमनाविरहेण सामग्रीप्रतिबंधकतायावाहुल्यादिसंशयोत्तरोत्पन्ननिर्णयद्वितीयक्षणे फलापलापे निर्ण
यत्वेन हेतुत्वं निर्युक्तमेव इदं पुनरवधेयं बह्विध्याप्यधूमवत्पर्वतवानिति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधविषयमनि
वेश्यता नत्वेनामत्वेनैव वा हेतुता नवघटादिज्ञानादपि तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधपत्तिः धूमलिंगका
नुमित्यादौ बह्विध्याप्यधूमवत्तानिर्णयत्वेन हेतुतायाः क्लृप्तत्वात् तत्र वाच्यलिंगकानुमितौ व्यभिचारवार
णाय तादृशनिर्णयविशिष्टस्यावश्यं निवेशनीयतया सर्वत्र व्यभिचारवारणसंभवो नानुमितित्वस्य व
ह्निविधेयकत्वादेश्च निवेशे प्रयोजनाभावात् तादृशनिर्णयविशिष्टत्वं तज्जन्यतावच्छेदकमास्तीत्यतः तादृ
शनिर्णयस्य विशेषसामग्रीत्वात् इत्तदंडवाभ्युपगमस्य स्पष्टानांतरक्लृप्तेनैव निर्वाहः यदि दंडोरक्तत्वा
भाववान् रूपादिस्थापनं प्रत्यापाद्यतिरेकज्ञानं कारणं रक्तो दंड इति दंडत्वधर्मितावच्छेदकीरूपरक्तत्वा
भावभाववानिति वा तदा व्यभिचारनिवारणं रक्तदंडवाभ्युपगमस्य निर्णयविशिष्टत्वावच्छिन्नं प्रति निर्णयत्वेन हेतु
तादृशतादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्यापि तज्जन्यतावच्छेदकां ततया स्वातंत्र्येण तत्र तादृशनिर्णय
हेतुता कल्पनस्यापि विरहादिति विशिष्टवैशिष्ट्यविषयता नविशेष्यविशेषणमिति विषयता व्याप्या
विशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्रीकाले विशेषणज्ञानासंसर्गो ग्रहादिघटिताया विशेष्यविशेषणमित्ये
तादृशविषयता शालिज्ञानसामग्या अवश्यं न वादिति वदवः केचित्तु दंडोरक्तो न वेति संशयकालेरक्त

दंडवानिति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधो विशेष्यविशेषणमिति रीत्यापि न जायते दीधिति कृतापि रक्तदंडवानित्येतादृशज्ञानानुदया
 दित्येवोक्तं तथा च तादृशबोधे संशयस्य प्रतिबंधकत्वमभ्युपेयं इत्थं च यत्र दंडो रक्तो न वेति संशय इति यच्चोक्तं रक्तदंड
 इत्याकारकस्मरणमिति द्वितीयक्षणे विशेष्यविशेषणमित्येतादृशविषयताभूत्वा एव रक्तदंडवानिति बोधोत्पद्यत
 इति न तादृशविषयतयोर्वाप्यव्यापकभावश्च संभवति न च तादृशसंशयप्रतिप्रतिबंधकतायां निर्णयस्योक्तेऽकतायां
 तादृशबोधस्य विशेष्यविशेषणमित्येतादृशविषयताशालित्वे बाधकाभाव इति वाच्यं निर्णयस्योक्तेऽकत्वे गौरवान्
 न च विशेष्यविशेषणमिति विषयताया व्यापकतानभ्युपगमे रक्तदंडाभाववान्मुरुष इत्यादि बाधकशायं विशिष्टवै
 शिष्ट्यबोधोपनिवारणाय विशिष्टवैशिष्ट्यबोधं प्रति बाधबुद्धेः प्रतिबंधकत्वं तत्र कल्पने गौरवं तादृशविषयता व्याप
 कत्वे तादृशविषयताशालिज्ञानं प्रति बाधबुद्धेः प्रतिबंधकतायाः कल्पनात् तत्र एवोपपत्तेः स्वतंत्र प्रतिबंधकतायाश्च
 कल्पनादिति वाच्यं उभयसाधारणरक्तत्वप्रकारतानिरूपितदंडप्रकारताया अवच्छेदकत्वस्यैवोपपत्तौ तदव्याप
 कत्वे पि स्वतंत्र प्रतिबंधकताया अकल्पनात् न च दंडो रक्तो न वेति संशयानंतरं विशेष्यविशेषणमिति रीत्या रक्तदंड
 वानिति ज्ञानाभ्युपगमे च तत्र विरहेण तत्र संशयस्य प्रतिबंधकत्वमेव नास्ति दीतिष्ठ ज्ञानपदं तु विशिष्टवैशिष्ट्यज्ञान
 परमेवेति वाच्यं तादृशबोधं प्रति संशयविरोधित्वे रक्तत्वाभावविशिष्टदंडादिपक्षकानुमितिसामग्र्या विशेष्यविशे
 षणमिति रीत्या बोधस्य प्रतिबंधकता कल्पनात् तथा विधिसंशयस्योभयप्रकारकत्वेन न विरोधिता किंतु रक्त
 त्वाभावप्रकारकज्ञानत्वेन तथा च तादृशसामग्रीकालेरक्तत्वाभावप्रकारकज्ञानस्यावश्यकताया तत्प्रतिबंधक

तयेवोपपत्तौ सामग्री प्रतिबंधकताया अकल्पने पि च तत्र विरह इति न च तत्परत्वात् न च प्रकारकज्ञानत्वेन विरोधि
 त्वे आनुमानिकादिरक्तत्वाभावनिरणयदृशाय रक्तदंडवानित्याद्याकारकलौकिकप्रत्यक्षज्ञानानुदयादिति वाच्यं इ
 त्वात् आनुमानिकादि बाधकालेरक्तो दंड इत्याकारकलौकिकप्रत्यक्षस्यैव स्वीकारात् तैव विशेष्यविशेषण
 मिति रीत्या बोधे संशयस्य प्रामाणिकतया प्रतिबंधकत्वे पि लापानर्हत्वात् न च विशिष्टवैशिष्ट्यसाधारण
 रक्तत्वप्रकारतानिरूपितदंडप्रकारताशालिज्ञानत्वमेव प्रतिबध्यतावच्छेदकमस्तथा च संशयानंतरं रक्त
 त्वनिश्चय इति द्वितीयक्षणे विशिष्टवैशिष्ट्यबोधोपनिवारणमिति तादृशविषयतयोर्वाप्यव्यापकभावोपपत्तौ तदव्याप
 कत्वाच्च तदानीं रक्तदंडवानित्येतादृशज्ञानस्य प्रामाणिकतया पलापानर्हत्वात् तदानीं फलानभ्युपगमे च
 विशिष्टवैशिष्ट्यबोधं प्रति निर्णयत्वेन हेतुताया निर्युक्तिकतया विशिष्टवैशिष्ट्यबोधेऽनुमितिकत्वात् इति वाच्यं
 शंकाया असंगत्यापत्तेः न च विशिष्टवैशिष्ट्यबोधसाधारणतादृशज्ञानत्वस्य संशयप्रतिबध्यतावच्छेद
 कत्वे निर्णयत्वेन हेतुत्वमपुनिके मप्रामाण्यज्ञानास्कंदित संशयकाले विशेष्यविशेषणमित्येतादृशविष
 यताशालिबोधोदयेनाप्रामाण्यस्कंदित संशयस्यैव प्रतिबंधकतया प्रामाण्यज्ञानास्कंदित संशयका
 ले विना निर्णयं विशिष्टवैशिष्ट्यबोधोपनिवारणाय विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे निर्णयत्वेन हेतुताया आवश
 कत्वादिति न च संशयानंतरं निर्णयद्वितीयक्षणे फलापलापभ्युपगमे प्रामाण्य
 एतादृशमुक्त्या निर्णयत्वेन हेतुत्वे ध्रुवसंशयस्य प्रतिबंधकताभ्युपगमे प्रामाण्येन विरहात् अथ

ज्ञानमुत्तेजकीकृत्यरक्तत्वाभावप्रकारकं ज्ञानैस्वातंत्र्येण प्रतिबंधकतायाः कल्पयितुमुचितत्वात्। निर्णयत्वेन हेतुत्वस्या
 किंचित्करत्वादि तिवेत्ता। संशयानंतरं निर्णये सति फलापलापस्याभिर्हृतत्वात्। तथाच विशिष्टवैशिष्ट्यबोधः प्रामाणिक एव
 त्याहुः॥ केचित्तु। तादृशबोधं प्रति संशयस्य रक्तत्वाभावप्रकारकं ज्ञानत्वेनैव विरोधितात्ताद्यत्वात्। रक्तत्वप्रकारकं निर्णयका
 ले च विशेष्ये विशेषणमित्येतादृशविषयताशून्य एव विशिष्टवैशिष्ट्यबोध उत्पद्यते। रक्तत्वात्तादृशविषयताविरुद्धे वि
 शिष्टवैशिष्ट्यविषयता नवरक्तत्वाभाववद्दंडवानिति बोधेर रक्तत्वाभावाप्रकारकं ज्ञानाभावापेक्षया नाद्यत्वेन रक्तत्वा
 प्रकारकं ज्ञानत्वेनैव विरोधितायाः कल्पयितुमुचितत्वात् रक्तत्वाभाववद्दंडवानिति बोधे उभयविषयताशाली स्यादि
 तिकथं विरुद्धेति वाच्यं। रक्तत्वप्रकारकं ज्ञानत्वेन तथात्वे रक्तत्वाभावाभावत्वावच्छिन्नकोटिक रक्तत्वाभावसंशयका
 ले विशेष्ये विशेषणमिति रीत्या तादृशबोधवारणाय रक्तत्वाभावाभावत्वावच्छिन्न प्रकारकं ज्ञानत्वेनापि प्रतिबंधक
 त्वांतरस्य कल्पनीयतया गौरवादुभयसाधारण रक्तत्वाभावप्रकारकं ज्ञानत्वेन विरोधिताया एव कल्पयितुमुचि
 तत्वात्। तथाच संशयानंतरं रक्तत्वाभाववद्दंड इति निर्णये सति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधादृशो भवत्येव विशेष्ये
 विशेषणमिति रीत्या न भवति प्रतिबंधात्। अथ रक्तदंडवानित्येतादृशबोधेर रक्तत्वप्रकारकं ज्ञानत्वेन विरोधित्वे रक्त
 त्वाभावांशोऽप्रामाण्यज्ञानास्कंदित रक्तत्वसंदेहकाले तादृशबोधानुदयापत्तिः तदुपपन्नयेव तादृशा प्रामा
 ण्यग्रहस्य तत्रोत्तेजकत्वे तादृशा प्रामाण्यग्रहकालीन रक्तत्वादि निर्णयजन्मविशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्य विशेष्ये

विशेषणमित्येतादृशविषयताशालित्वे वाधकाभावात् एव रक्तत्वाभाववति रक्तत्वप्रकारका प्रामाण्यग्रहविषयीभूत रक्त
 त्वनिर्णयोत्तरोत्पन्न रक्तदंडवानिति ज्ञानस्य विशिष्टवैशिष्ट्यविषयताशालित्वासंभवेन तत्र विशेष्ये विशेषणमित्येता
 दृशविषयतास्वीकारस्यावश्यकतया व्यभिचारः स्यात्तादृशवारणाय रक्तत्वांशोऽप्रामाण्यज्ञानस्य रक्तत्वप्रकारकं ज्ञान प्रति
 बंधकर्तव्यामुत्तेजकत्वस्यावश्यकत्वादन्तेन वादंड इत्येतादृशसंशयेर रक्तत्वांशोऽप्रामाण्यग्रहस्यैव विशेष्ये विशेषणमि
 ति रीत्या बोधो न भवति तदाऽप्रामाण्यग्रहाभावविशिष्ट रक्तत्वप्रकारकं ज्ञानाभावसत्त्वात्तादृशपत्तिः एवं द्विविधा प्रामाण्यग्र
 हस्योत्तेजकतया गौरवं रक्तत्वाभावप्रकारकं ज्ञान प्रतिबंधकतायां तुरक्तत्वाभावांशोऽप्रामाण्यज्ञानस्येव तथात्वेन लाघ
 वमिति वेद रक्तत्वाभावांशोऽप्रामाण्यज्ञानास्कंदित रक्तत्वाभावज्ञानत्वेन रक्तत्वांशोऽप्रामाण्यज्ञानास्कंदित रक्तत्वप्रका
 रकं ज्ञानत्वेन च निम्न प्रतिबंधकत्वं कल्प्यते रक्तत्वाभावविशिष्टदंड उपक्षानुमितिसामग्यादीनां रक्तविशिष्टदंड उप
 क्षानुमितिसामग्यादीनां च प्रतिबंधकत्वाकल्पनेन लाघवादि तिरुक्तत्वात्तादृशविषयतायाः सामानाधिकरण्यात्
 नोपपद्यत इति। अथ संशयस्य तादृशविषयताशालिज्ञानविरोधित्वे दंडोरक्तो न वेत्यादि विशेषणसंशयाधीन
 स्य रक्तदंडवान्त्वयेति विशिष्टसंदेहस्य सर्ववादिसिद्धस्यानुपपत्तिरिति वेदेव मपितादृशबोधं प्रति रक्तत्वप्रका
 रकं निर्णयत्वेनैव विरोधित्वमस्तु उक्तसामग्रीप्रतिबंधकत्वाकल्पनेन लाघवादेतावतापितादृशविषयतया विरो

धः स्वादेवेति प्राहुः ॥ अथ संशये निर्विण्णकोऽप्येव लज्जानादिशेषणात्वाच्छेदकप्रकारकनिर्णयोत्तरोत्पन्नता
 स्पदिल्लज्जादिष्वप्येव नानुभवविवादादिशिष्टवैशिष्ट्यविषयतायां मानाभावः ॥ अत्राहुः ॥ विशिष्टवैशिष्ट्य
 विषयताभ्युपगमेयशमशोऽदिजनकतायां तादृशविषयता निवेशाद्व्याप्यंशो निर्णयत्वेन निविशते इति लाघ
 तनाकोटिः ॥ नवपूर्वोक्तरीत्या संशयान्मकविशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्यापि प्रसिद्धानिश्चयत्वं निवेशात् ॥ अथ
 इति ॥ एवमपि तादृशविषयेष्वपि निर्णयोत्तरमिच्छाधीनव्याप्तभावावगाहिसंशयकालेऽनुमिते
 तरकारणसमवधानं न क्षीतत्र निर्णयत्वा निवेनलाघवसंभवात् संशयस्पविरोधित्वाभ्युपगमे नैवानु
 यत्तिशंकापीति संक्षेपः ॥ विशिष्टवैशिष्ट्यबोधविचारः ॥ ० ॥